

kuitenkin taas tuoreina kirjoissa. Toivottavasti ne eivät jää kansien väliin vaan teos saa runsaasti käyttäjiä. ■

LAILA LEHIKONEN

Sähköposti: laila.lehikoinen@helsinki.fi

SUOMI, HÄME JA SATAKUNTA

Jukka Peltovirta (toim.) *Hämeen Käräjät I. Hämeen ristiretki 750 vuotta 1999.* Hämeenlinna: Hämeen Heimoliitto ry. ja Harjavalta: Emil Cedercreutzin Säätiö 2000. 310 s. ISBN 951-98507-1-6.

Hämeen Käräjät I -teos on syntynyt Hämeen ristiretken 750-vuotisjuhlassa Hämeenlinnassa 1999 pidettyjen esitelmien pohjalta: MAUNO JOKIPII kirjoittaa Hämeen ristiretkestä, EINO JUTIKKALA Hämeestä ristiretken jälkeen ja HANNES SIHVO Jukolan hämäläisistä veljeksistä. Näiden lisäksi kirjassa on VILJO RASILAN pohdiskeleva esitys hämäläisten olemuksesta ja tulevaisuudesta sekä hiippakunnan piispan tervehdys käräjävälle. Arkeologian emeritusprofessori UNTO SALO on laajentanut juhlaesitelmänsä kirjan kokoon, yli 200-sivuiseksi artikkeliksi. Esittelen tässä Salon artikkelia *Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta* ja kommentoin sitä nimistöntutkijana.

Arkeologian ja asutushistorian tutkijat viittaavat usein paikannimiin ja olettavat nimistä löytyvän lisävalaistusta tutkittaviin asioihin. Monet heistä ovat uskaltaneet myös käyttämään paikannimiä todistusaineistona. Ahkerimpia kieliaineksen, sekä nimistön että sanaston, käyttäjiä on viime aikoina ollut Unto Salo, viimeksi tutkimuksessaan *Ihmisen jäljet Satakunnan maise-massa. Kulttuurimaiseman vuosituhannet* (1997), jossa hän yhdistelee suomen sanastohistoriaa kulttuurimaiseman eriaikaisiin kehitysvaiheisiin. Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa Salo pyrkii liittämään yhteen arkeologiseen aineistoon sekä muun muassa paikannimiin ja tarinaperinteeseen sisäl-

tyviä asutushistoriallisia todisteita. Tutkimuksessa käytetyn lähdekirjallisuuden määrä on kunnioitettava: lähdeluettelo on runsaan 12 tiheän painosivun pituinen.

Salo hahmottelee tutkimuksessaan maan lounaisosien asutuksen varhaisvaiheita. Tutkimuksen keskeisenä kohteena on Häme, muun muassa se mikä tai mitä Häme on eri aikoina ollut. Satakunta nousee Hämeen rinnalle sisämaan asutuksen eriytyessä. Suomella taas on Hämeen ja Satakunnan naapurina osansa alueen asutus- ja kulttuurihistoriallisessa palapelissä. Käsiteltävinä ajanjaksoina ovat Hämeen ja Satakunnan yhteinen saamelaisvaihe, eräkulttuurin aika, vanhan saamelaisalueen jakautuminen Hämeeksi ja Satakunnaksi sekä Hämeen ja Satakunnan asutuksen myöhemmät vaiheet rautakaudella ja keskiaikana.

Salo lähtee siitä, että Häme ja Satakunta ovat alkuaan olleet saamelaisten maata, kun taas lounaisrannikko on ollut suomien asuttama. Hän olettaa, että sisämaassa on varhaisimpina aikoina ollut vanha pyyntikiertoinen lapinkyläjärjestelmä, joka on hävinnyt maanviljelyn alettua toisella esikristillisellä vuosituhannella. Myöhempiä arkeologisina todisteina sisämaan saamelaisista ovat kivilatomukset, niin sanotut lapinrauniot. Sisämaan asutuksen varhaisimpien vaiheiden rekonstruoinnissa paikannimet ovat keskeisessä osassa. Salo on tehnyt suuren ja ainakin nimistöntutkijoita hyödyt-

tävän työn kootessaan kirjallisuudesta eri tutkijoiden saamelaisperäisiksi otaksumat paikannimet. Monesti arkeologiset ja nimistötodisteet näyttävät osuvan samoille seuduille, mikä tukee oletusta sisämaan vanhasta ja vankasta saamelaisuudesta. Lisätukea saamelaisasutukselle antavat paikallistarinat, joissa saamelaiset mainitaan monen seudun ensimmäisiksi asukkaiksi. Salo ei vain yhdistä arkeologisia löytöjä ja paikannimiä toisiinsa vaan pyrkii myös ikäämään nimiä. Esimerkiksi Kangasalan muinaiskosken *Sarsa*-nimen hän olettaa syntyneen viimeistään ajanlaskuamme edeltäneinä vuosisatoina. Paikannimien ikäämiseen on kaikkiaan varsin vähän keinoja, niin tärkeää kuin nimien iän määrittäminen monesti olisikin. Ikäämistä arkeologisten löytöjen perusteella ei meillä ole juuri harrastettu, joten tällaiset ikäsehdotelmat ovat tervetulleita.

Kun tutkija käyttää paikannimiä esimerkiksi asutushistoriallisten päätelmien tukena, hän joutuu toimimaan olemassa olevan aineiston ehdoilla ja sen rajoitukset huomioon ottaen. Periaatteessa paikannimiin voi sisältyä ja sisältyykin erilaista historiallista tietoa, mutta sen esille saamiseen tarvitaan alueellisten paikannimistöjen laajoja, etymologisia selvityksiä. Meillä tällaisia selvityksiä ei ole, joten nimistöntutkimus ei useinkaan pysty vastaamaan historiatieteiden haasteisiin. Unto Salolla on ollut käytettävään runsas arkeologinen todistusaineisto, mutta siihen liitettäväksi on ollut tarjolla vain satunnainen valikoima saamelaisiksi otaksuttuja paikannimiä, koska eteläisen Suomen saamelaisia substraatinimiä ei ole etsitty systemaattisesti. Salo on hyvin selvillä nimiaineistonsa heikkouksista ja joutuu huomauttamaan asiasta varsin usein päätelmiensä yhteydessä.

Salon käyttöönsä poimima nimiaineisto ei kuitenkaan ole pieni. Siihen sisältyy useita kymmeniä saamelaisperäisiksi ole-

tettuja nimielementtejä, esimerkiksi *Ara-*, *Pieska-*, *Posio-*, *Runo-*, *Sarsa-*, *Siili-*, *Siita-*, *Siuro* ja *Suono-*. Suuri osa tällaisen elementin sisältävistä nimistä sijoittuu laajalti Tampereen ympäristöön ja sieltä Kokemäenjokeen johtavien vesien varsille. Eri aikoina esitetyt saamelaisetymologiat vaikuttavat melko kirjavilta, mutta en pysty ottamaan kantaa niiden pitävyyteen. Kun käsillä on suuri joukko nimiä, mukaan on tullut myös joitakin ei-saamelaisia nimiä. Mahdollisesti saamelaisasutukseen viittaavien nimien joukkoon on otettu *Musta-* ja *Ruskea-*elementin sisältäviä saamelaisnimien lähinimiä, kuten Tampereen lahden nimi *Mustalahti*, Oriveden järven nimi *Musturi* ja Vesilahden niemennimi *Ruskeepäänokka*. Värinimityksen sisältävät nimet ovat kuitenkin niin monitulkintaisia, ettei niiden yhteys paikan muinoin omistaneiden saamelaisten ihonväriin sijoitu selitysmahdollisuuksien kärkipäähän, vaikka näin nimetyt paikat sijaitsevatkin saamelaisiksi oletettujen nimien läheisyydessä. Nokian Siuron *Sivakkavuori*-nimeä ei liioin voi pitää saamelaisten antamana; se on suomenkielinen nimi, johon sisältyy saamesta suomeen lainattu suksennimitys.

Paikannimet ovat Salolla yleensä asutushahmotelmien tukiaineistoa, mutta joskus ne ovat päässeet pääosaan. Salon olettamasta lapinkyläjärjestelmästä ei ole arkeologisia todisteita, joten tutkija esimerkiksi joutuu rakentamaan kuvan Kokemäenjokivarren lapinkyläasutuksesta *Siita-*, *Siiti-* ja *Siili-* sekä *Talvi-* ja *Lumi-*paikannimien varaan. Tällainen hahmotelma vaikuttaa mielenkiintoiselta, mutta varmuutta todisteina käytettyjen nimien alkuperästä ja kulttuurikontekstista ei ole. Tulkinta edellyttää myös, kuten Salo toteaaakin, asutuksen jatkuvuutta lapinkylävaiheesta nykypäiviin, koska vain silloin nimet ovat voineet lainautua suomeen ja säilyä käytössä nykypäiviin saakka.

Salolla on uusia tulkintoja keskeisten alueennimien synnystä ja ikäsuhteista. Hän esittelee varsin asiantuntevasti viime aikoina vilkkaan pohdinnan kohteena olleiden *Häme* ja *Suomi* -nimien etymologioita. Hiukan yllättävästi hän päätyy ikäämään nimet niihin sisältyvien sana-ainesten lainautumisajan mukaan, jolloin *Häme* olisi *Suomea* nuorempi. Ei kuitenkaan ole varmaa tietoa siitä, milloin sanoja on alettu käyttää alueenniminä. Todisteena Suomen ulottumisesta esihistoriallisena aikana idässä Porvoon seudulle saakka Salo käyttää nimeä *Suomenlahti*. Merenlahden nimenä on 1500-luvun lähteissä muun muassa *Mare Finonicvm sive Sinvs Venedicvs, sinus Finnicus* ja *Finnicus sinus*; suomenkielinen nimi voi olla paljonkin näitä nimimerkintöjä nuorempi. *Häme* ja *Lappi* -nimien keskinäisen suhteen Salo selittää asutushistorian kautta. Hänen mukaansa rannikon suomet ovat nimittäneet sisämaata **Hämäksi*. Lähdettyään itse myöhemmin asuttamaan sisämaata suomille tuli tarve erottautua alueen vanhoista saamelaisasukkaista, alkuperäisistä *hämäläisistä*. Erottautuminen tapahtui nimien avulla: suomet alkoivat nimittää tieltään vetäytyvien saamelaisten asuin- aluetta *Lapiksi* ja saamelaisia *lappalaisiksi*.

Paikannimiä tulee esiin Hämeen ja Satakunnan myöhemmissäkin asutushistorian vaiheissa. Salo asettuu tukemaan nimelle *Satakunta* esitettyä etymologiaa, jonka mukaan nimi liittyy ruotsalaiseen satakuntalaitokseen ja sisältää suomeksi käännetyn termin *hund, hundare* 'sadan alue'. Avomeksi jää, miksi tällainen hallintoalueen nimi olisi käännetty suomeen aikana, jolloin suomen kielellä ei ollut virallista statusta. Salon mukaan satakuntalaitos on ulottunut myös Muinais-Kalantiin, jonka asutuksen hän otaksuu olleen ruotsinkielistä. Todisteeksi ruotsalaisasutuksesta hän mainitsee muutamia *Ruotsi(n)*-määritteisiä luon-

nonpaikkojen nimiä, joiden asutushistoriallinen todistusarvo on tietymätön. Tässäkin tapauksessa ilman alueen koko paikannimistön etymologista selvittämistä asutushistoriallisiin kysymyksiin on vaikea saada vastauksia. Pitää kuitenkin muistaa, että kyseessä on alue, jossa on paljon etymologisesti hämärää paikannimistöä. Talonnimissä, esimerkiksi Laitilan Untamalan nimissä *Arvela, Hakkari, Haveri, Hintsala* ja *Raula*, on germaanisperäisiä henkilönnimiä, jotka voivat olla muistoa toiskielisistä asukkaista tai yksinkertaisesti aikansa nimimuodin mukaan annettuja.

Joennimien *Kymi* ja *Kymmene älv* etymologiaa on pohdittu eri yhteyksissä. Salo liittää ruotsinkielisen nimen *Kymmene älv* Karjalaan asti ulottuneeseen kymmenkuntajakoon. Kymijoen itäinen suuhaara on 1200-luvulla ollut karjalaisten omistuksessa, ja tämä omistussuhde olisi ilmaistu nimessä **Kymmenen(joki)* »kymmenen eli kymmenkunnan joki». Kun suomalainen ja ruotsalainen nimi ovat kuitenkin äänneasultaan varsin samanlaiset, niille kannattaa edelleen etsiskellä yhteistä alkuperää. Lars Huldén on teoksessaan *Finlandssvenska bebyggelsenamn* (2001) esittänyt *Kymmene*-nimen lähtökohdaksi kantaskandinaavista henkilönnimeä *KuniamunduR*.

Unto Salo ottaa mukaan pohdintoihinsa paljon paikannimiä ja pyrkii liittämään niitä erilaisiin asutushistoriallisiin yhteyksiin, koska »nimi on menneisyyden jälki», kuten hän toteaa. Hän myös tietää nimien vaikeatulkintaisuuden. Monesti hän itsekin hylkää houkuttelevilta näyttävät, mutta liian monitulkintaiset nimet, muun muassa poh-tiessaan Satakunnan *Ryti* ja *Viikeri/Viikari* -nimien liittymistä satakuntalaitokseen. On hyvä, että paikannimistölle haetaan asutushistoriallisia taustoja ja tulkintaehdotuksia. Nyt uhkarohkealta tuntuva ehdotus voi joskus tulevaisuudessa osoittautua oikeaksi. Kokonaisuutena Unto Salon tutkimus on

jännittävää ja ajatuksia herättävää luettavaa, eri tutkimusalojen tuloksista rakennettu synteesi maan keskeisten alueiden muinaisuudesta. ■

RITVA LIISA PITKÄNEN

Sähköposti: ritva-liisa.pitkanen@kotus.fi
ritvaliisa.pitkanen@helsinki.fi

KOTISEUTUTUETOA HELSINKILÄISILLE

Jyrki Lehikoinen (toim.) *Helsingin kadunnimet 3. Helsingfors gatunamn 3.* Helsinki: Helsingin kaupungin nimistötoimikunta 1999. 301 s. ISBN 951-718-382-8.

Kotiseutu- ja murrekirjallisuus elää kulta-aikaansa. Helsinkiläiset ovat kaikkien muiden kotikaupunkiaan käsittelevien teosten lisäksi saaneet tietoa kaupungin kadunnimistöistä vuodesta 1970 lähtien. Tuolloin näet julkaistiin Helsingin kadunnimet -kirjasarjan ensimmäinen osa (toinen, korjattu painos ilmestyi 1981). Teos sisältää nimistötoimikunnan (1945–1960 kadunnimikomitea) jäsenten kirjoittamia, nimistöä käsitteleviä artikkeleita sekä siihenastisen kaavanimistön selitykset. Yhteensä kirjassa on 3 800 paikannimeä selityksineen. Vuoteen 1979 mennessä Helsinkiin oli syntynyt 1 400 kaavanimeä lisää, ja samana vuonna ilmestyi Helsingin kadunnimet 2. Sisällöltään se on hyvin paljon edeltäjänsä kaltainen: artikkelit antavat tietoa nimien suunnitteluperiaatteista ja toimikunnan käytännön työstä; kirjan lopussa on puolestaan nimiluettelo selityksineen.

Entistä mallia noudattelee myös Helsingin kadunnimet 3. Vuosina 1979–1995 kaupunkiin on annettu noin 1 300 uutta virallista paikannimeä. Ne esitellään kirjan loppuosassa molemmilla kotimaisilla kielillä (s. 173–227). Lisäksi teokseen on mahduttettu seitsemän lyhyehköä artikkelia, joilla on jonkinlainen — paikoin varsin löyhä — kytkös nimistöön.

Kirja alkaa antiikista. MATTI OJAN artikkeli näet käsittelee Helsingin antiikinaiheisten kadunnimien (esim. *Arkadiankatu*, *At-*

laksenkuja, *Mesenaatintie*) lisäksi myös muinaisen Rooman nimistöä. Rooman ulosmenotiet oli nimetty tien rakentajan, määränpään tai käyttötarkoituksen mukaan. *Via Appian* rakensi Appius Claudius, *Via Tiburtina* vei Tiberin pikkukaupunkiin ja *Via Triumphalis* pitkin voitonjuhlien viettäjät marssivat Roomaan. Kaikki kolme nimeämisperustetta ovat Suomessakin kansanomaisesta nimistöstä tuttuja. Helsingin ulosmenotiet puolestaan ovat saaneet viralliset nimensä määränpäänsä mukaan (*Turunväylä*, *Lahdenväylä*). Kaupungin katujen nimistä antiikin aiheisia on Ojan mukaan noin kolmekymmentä. Lisäksi lähinnä Länsi-Pasilassa on parikymmentä kaavanimeä, joihin sisältyy raamatullinen nimensä. Antiikki on usein päässyt kadunnimeen välillisesti, jonkin rakennuksen tai aihepiirin kautta. Esimerkiksi *Ateneumin-kuja* ja laivannimeen *Orion* perustuva *Orioinkatu* ovat luvussa mukana, samoin Suutarilan ryhmänimistöön (aihepiirinä taivaan ilmiöt) kuuluvat *Jupiterinpolku* ja *Marsintie*.

EEVA MARIA NÄRHIN artikkeli »Rata-mestareita, Pasuunoita, Orpaanportaita» käsittelee aihepiirien käyttöä nimistönsuunnittelussa. Aihepiiri- eli ryhmänimet ovat kaupunkien ja taajamien virallisten nimistöiden »välttämätön paha». Virallisiksi nimiksi suositellaan ensisijaisesti paikkakunnan vakiintunutta, kansanomaisista nimistöä.